

الله الرحمن
الرحمن

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A»

گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان:

کارنامه سیاسی عبدالحسین هژیر

استاد راهنما:

دکتر حسین الهی

استاد مشاور:

دکتر مریم قره مشك غراوی

نگارش:

مادح قره مشك غراوی

زمستان ۱۳۸۹

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY
Shahrood Branch

Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History
"M.A" Thesis
On History of Islamic Iran

Subject:
Political career of Abdol Hossein Hajir

Thesise Advisor:
H.Elahi Ph.D.

Consulting Advisor:
M.Ghareh mashk Gharavi Ph.D.

By:
Madeh Ghareh mashk Gharavi

Winter ۲۰۱۰

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود
تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب **مادح قره مشك غراوی** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته/ دکترای حرفه‌ای/ دکترای تخصصی در رشته **تاریخ دوره اسلامی** که در تاریخ ۸۹/۱۱/۲۸ از پایان نامه/ رساله خود تحت عنوان **کارنامه سیاسی عبدالحسین هژیر** با کسب نمره ۱۷/۵ و درجه **خوب** دفاع نموده ایم بدینوسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان‌نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام. مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان‌نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: **مادح قره مشك غراوی**

سپاسگزاری

با سپاس فراوان و قدردانی از استاد عزیز و بزرگوارم جناب آقای دکتر حسین الهی که در اخلاق و انسانیت و تدریس همتا ندارد و توفیق شاگردی در محضر ایشان از افتخارات من است. بر خود لازم می دانم از استاد مشاور محترم سرکار خانم دکتر مریم قره مشك غراوی تشکر نمایم که با صبر و حوصله بسیار در تمام مراحل این پژوهش مرا راهنمایی کردند. و سپاس و قدردانی از استادان عزیز دکتر سلیم و دکر علیزاده که در طول تحصیلات دانشگاهی توفیق شاگردی در محضرشان را داشتم و آرزوی سلامتی و موفقیت استادان گرامی خود را خواستارم. و همچنین تشکر و قدردانی خالصانه خود را از اعضای خانواده ام که در طی مدت تحصیل با وجود مشکلات و سختی ها با صبر و تحمل خود مشوق من بوده اند اعلام می دارم.

تقدیم به:

به پدر و مادر عزیزم

در برابر گوهر وجودتان زانوی ادب بر زمین می نهیم و با دلی مالا مال از عشق بر خاک پایتان بوسه می زنم
و از صمیم قلب می گویم که تا حد پرستش دوستتان دارم...

و به همسر عزیز و مهربانم

که لحظه لحظه زندگی ام آکنده از مهربانی ها و محبت های بی دریغ توست

و به دختر عزیزم منا کوچولو

که وجودش شادی بخش و امید بخش زندگی من است.

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۴	فصل اول کلیات تحقیق
۵	۱-۱ بیان مسئله
۵	۲-۱ هدف از تحقیق
۵	۳-۱ سؤالات تحقیق
۶	۴-۱ فرضیه‌های تحقیق
۶	۵-۱ پیشینه تحقیق
۷	۶-۱ روش تحقیق
۷	۷-۱ مشکلات تحقیق
۷	۸-۱ سازماندهی تحقیق
۸	فصل دوم تاریخچه زندگی عبدالحسین هژیر
۹	۱-۲ عبدالحسین هژیر در یک نگاه
۹	۲-۲ مشاغل دولتی
۹	۳-۲ وزارت
۱۰	۴-۲ اصل و نسب
۱۲	۵-۲ تحصیلات و تألیفات هژیر
۱۳	۶-۲ مشاغل رسمی و غیر رسمی هژیر، پیش از نخست وزیری
۱۴	۷-۲ خانواده و کودکی هژیر
۱۵	۸-۲ دوران تحصیلی هژیر
۱۶	۹-۲ هژیر و باورهای مذهبی
۱۹	۱۰-۲ خصوصیات اخلاقی و دارایی هژیر
۲۰	۱۱-۲ رویکردی به رویدادهای تاریخی همزمان با سلطنت رضاشاه و جایگاه هژیر
۳۱	۱۲-۲ هژیر در دوران سلطنت محمدرضا پهلوی
۳۳	۱۳-۲ تشکیل کابینه‌ی هژیر
۳۳	۱۴-۲ کابینه‌ی عبدالحسین هژیر
۳۴	۱۵-۲ اوضاع سیاسی اجتماعی ایران مقارن با نخست وزیری هژیر
۳۹	۱۶-۲ استیضاح دولت عبدالحسین هژیر
۴۲	۱۷-۲ مخالفان هژیر
۴۶	۱۸-۲ عبدالقدیر آزاد که بود؟
۴۷	۱۹-۲ فدائیان اسلام
۵۲	۲۰-۲ تقی زاده
۵۴	۲۱-۲ مطبوعات مخالف هژیر
۵۵	۲۲-۲ رزم آرا
۶۲	۲۳-۲ هژیر در کابینه احمد قوام (قوام السلطنه)
۶۵	۲۴-۲ هژیر و استیغفای حقوق ایران از شرکت نفت
۶۸	۲۵-۲ هژیر و آیت‌الله کاشانی
۷۰	۲۶-۲ سنجش دو ترور سیاسی
۷۱	۲۷-۲ هژیر و اشرف پهلوی
۷۴	۲۸-۲ هژیر و میس لمبتون

۷۷	..... ۲۹-۲ هژیر و تشکیل مجلس مؤسسان
۸۱	..... ۳۰-۲ هژیر و دکتر مصدق در انتخابات دوره‌ی شانزدهم مجلس
۸۸	..... ۳۱-۲ ترور هژیر و فدائیان اسلام
۹۳	..... ۳۲-۲ نشریات و قتل هژیر
۹۴	..... ۳۳-۲ قتل وزیر در بار يك واقعه مذهبی نیست
۹۷	..... ۳۴-۲ هژیر و عدد ۱۳
۹۸	..... فصل سوم ویژگی‌های سیاسی، اجتماعی عبدالحسین هژیر
۹۹	..... ۱-۳ دانش‌سیاسی اقتصادی هژیر
۱۰۱	..... ۲-۳ دانش زبان‌دانی و زبان‌شناسی هژیر
۱۰۲	..... ۳-۳ فعالیت‌های ادبی هژیر
۱۰۴	..... ۱-۳-۳ حزب ایران:
۱۰۵	..... ۲-۳-۳ حزب‌پان ایرانیست:
۱۰۵	..... ۳-۳-۳ حزب مردم ایران:
۱۰۷	..... فصل چهارم نتیجه‌گیری و پیشنهادات
۱۰۸	..... ۱-۴ نتیجه‌گیری
۱۱۰	..... ۲-۴ پیشنهادات
۱۱۱	..... پیوست‌ها
۱۱۲	..... پیوست ۱: اسناد
۱۱۲	..... پیوست ۱-۱: حکم استخدام هژیر به سمت بازرس دولت در بانک ملی ایران
۱۱۳	..... پیوست ۲-۱: حکم استخدام هژیر به سمت بازرس دولت در بانک ملی ایران
	..... پیوست ۳-۱: سند مربوط به انتصاب عبدالحسین هژیر به سمت وزیر پیشه و هنر و بازرگانی
۱۱۴	.....
۱۱۵	..... پیوست ۴-۱: سند استعفای دسته جمعی وزرای کابینه قوام به نشانه اعتراض
۱۱۶	..... پیوست ۵-۱: گزارش قتل عبدالحسین هژیر
۱۱۷	..... پیوست ۲: مقالات
۱۱۹	..... پیوست ۱-۲: مقاله ای به قلم عبدالحسین هژیر
۱۲۲	..... پیوست ۲-۲: مقاله ای دیگر به قلم عبدالحسین هژیر
۱۲۳	..... پیوست ۳: تصاویر
۱۲۳	..... پیوست ۱-۳: هژیر و چالز رئیس قسمت فنی مرکز تعمیرات وسایل نقلیه لندن
۱۲۴	..... پیوست ۲-۳: هژیر و مسترن. ه‌چالز و مستر آت ویلفر (رئیس قسمت شیمیایی این اداره) در کنار هژیر
۱۲۵	..... پیوست ۳-۳: شاه، قوام السلطنه و هژیر
۱۲۶	..... پیوست ۴-۳: هژیر و سید حسین امامی
۱۲۷	..... پیوست ۵-۳: هژیر، حاج محمد نمازی و نوری اسفندیاری
۱۲۷	..... منابع و مآخذ
۱۳۵	..... چکیده انگلیسی

فهرست جداول

- جدول ۱-۲: کابینه احمد قوام (قوام السلطنه) ۶۲
- جدول ۲-۲: تعقیب کابینه احمد قوام (قوام السلطنه) ۶۳
- جدول ۳-۲: تعقیب کابینه احمد قوام نخست وزیر روز شنبه ۲۵/۷/۱۸ تا ۱۳۲۶/۳/۲۸ ..... ۶۴

چکیده

عبدالحسین هژیر فرزند محمد وثوق همایون که سمت غلام پیشخدمتی دربار مظفرالدین شاه قاجار را داشت هیچ سابقه سیاسی نداشت. هژیر از طبقه سوم برخواست و پس از پایان تحصیلات و آشنایی به زبان‌های فرانسه و روسی در اواخر سلطنت قاجار به عنوان مترجم در وزارت‌خانه مشغول به کار شد و پس از تأسیس سفارت شوروی به عنوان مترجم وارد سفارت روس شد و به مدت هشت سال در آنجا مشغول به کار بود و پس از اخراج از سفارت روس به امور سیاسی گرایش یافت و به کمک سیدحسن تقی‌زاده وارد عرصه سیاست شد.

و از آن پس هژیر پیوسته در مشاغل بازرس طرق، مدیر کل وزارت دارایی، وزارت مشاور، وزارت راه، وزارت کشور و وزارت بازرگانی، نخست‌وزیری، در خدمت پادشاهان پهلوی و در ارتباط با آنها بود و آخرین مقام او وزیر دربار بود. کابینه‌ی عبدالحسین هژیر در زمان محمدرضا پهلوی بود. اما کابینه‌ی وی از بدو تشکیل مورد مخالفت توده‌ای از دانشجویان، بازاریان و روحانیون قرار گرفت. و اقدام مهم چشمگیر مهمی در دوران نخست‌وزیری از وی دیده نشده است. ولی اقدام مهمی که در وزارت دربار انجام داد سکان‌داری انتخابات مجلس شانزدهم و تقلب توسط درباریان بود و همین امر نیز باعث ترور وی توسط سیدحسن امامی اصفهانی از اعضای فدائیان اسلام شد.

این پژوهش می‌کوشد تا با تکیه بر روش تحقیق اسنادی و نظری به زندگی و دوران سیاسی عبدالحسین هژیر بپردازد و قصد دارد تا شرایط روزگار حیات و تحولات دوران کاری او را به بحث بکشاند. و پس از تتبع و تأمل در نگاشته‌ها و اسناد گوناگون به تحلیل و استنتاج در باب چگونگی فراز و فرود یکی دیگر از مدیران سیاسی کشور در عصر پهلوی بپردازد.

مقدمه

عبدالحسین هژیر با معرفی سررتیب امیر خسروی رئیس بانک ملی مورد توجه رضاشاه قرار گرفت. وی را به عنوان بازرس دولت در بانک ملی ایران انتخاب کرد و هژیر پس از جلب رضایت شاه حسابدار اختصاصی در بار شد و یا عبارت دیگر حسابدار ارزی شخصی شاه شد. هژیر تنها کسی بود که از راز و رموز ثروت بی حساب رضاشاه در بانک‌های خارجی آگاهی داشت. هژیر در سال ۱۳۱۶ به بهانه رسیدگی به تصفیه حساب‌های تهاتری ایران با آلمان عازم اروپا شد. لیکن مأموریت اصلی او رسیدگی به موجودی حساب‌های ثابت رضاشاه در بانک‌های خارجی بود. هژیر با زیرکی و هوش غنی که داشت در این مأموریت توانست به حساب‌های رضاشاه در بانک‌های اروپائی دسترسی پیدا کند. هژیر تنها کسی بود که می‌دانست رضاشاه در کدام بانک‌های خارجی و چه مبلغ حساب در سپرده ثابت خود دارد. پس از اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰ هژیر با سمت وزیر راه در کابینه‌ی علی سهیلی مسافرتی به لندن انجام داد. در این سفر سیدحسن تقی‌زاده سفیر ایران در لندن ترتیب ملاقات او با چرچیل را فراهم آورد. در این ملاقات هژیر توانست مبلغ قابل توجه از موجودی شاه مستعفی را به حساب محمدرضاشاه جانشین وی انتقال بدهد.

پس از سقوط قوام و زمامداری ۱۵۷ روزه حکیمی، انگلیسی‌ها تصمیم داشتند با روی کار آوردن هژیر و تقویض تمام قدرت‌های داخلی به شخص او قرارداد ۱۹۳۳ نفت جنوب ایران را حداقل برای مدت نیم قرن تثبیت نمایند. اما انتخاب هژیر به عنوان نخست‌وزیری که حمایت و پشتیبانی دربار و مجلس را نیز داشت در بدو تشکیل با دو قوه مخالف مؤثر و نافذ روبرو گردید. این دو قوه یکی روحانیون و دیگری مطبوعات بودند که او را متهم به بی‌دینی کرده و در آغاز تشکیل دولت او تظاهرات پرشوری علیه وی در میدان بهارستان تشکیل دادند دولت بدون توجه به عواقب عمل خود این اجتماع عظیم را با زور نیزه قوای انتظامی از جلو مجلس شورای ملی متفرق ساخت. این عمل دولت هژیر نسبت به مردمی که در صف جلو قرآن کریم به دست داشتند، واکنش بسیار بد و عمیقی در نفوس و مخصوصاً متعصبین داشت و این واکنش هم چنان تا روز قتل او در نهادها باقی ماند. وقتی که حکومت به روی انبوه عظیم جمعیت دستور شلیک داد، توده‌های مردم مخالفت سیاسی با حکومت خود را تبدیل به یک مخالفت مقارن به تعصب دینی به شخص هژیر کردند و بعدها این مخالفت در سرنوشت حیات او به طرز خونین مؤثر واقع گردید و به زندگی او پایان داد.

هژیر برای جلب توجه عامه و رد اتهاماتی که از نظر مذهبی به وی وارد می‌کردند، در اولین جلسه هیأت دولت بخش‌نامه‌ای صادر کرد که به موجب آن تهیه و فروش مشروبات الکلی در شهرهای

مشهد، قم، ری ممنوع گردید. هژیر برقراری مجدد روابط سیاسی با کشور عربستان سعودی که مدت‌ها قبل به سبب قتل ابوطالب یزدی توسط پلیس آن کشور قطع شده بود، سفر به بیت‌الحرام را آزاد کرد. هژیر در دوران زمامداری خود موضوع نفت را تعقیب کرد و یک طرح ۲۵ ماده‌ای تهیه نموده و به تصویب هیأت وزیران رسانید. در این طرح تا حدی استیفای حقوق ملت ایران از شرکت نفت ایران و انگلیس منظور شده بود.

هژیر مطالعات زیادی در امور اقتصادی و مالی داشت. او بازرس دولت در بانک ملی، رئیس کمیسیون ارز، مسؤل انعقاد قرارداد تهاتری با آلمان قبل از اشغال ایران در شهریور ۱۳۲۰، مسؤل حل اختلاف مربوط به بدهی متفقین از بابت کرایه حمل و نقل بار به وسیله‌ی راه‌آهن ایران در زمان جنگ توسط نیروهای متفقین بود.

هژیر مردی جدی، مهربان، سخنور و جاهطلب بود. هژیر سوای امتیازات اخلاقی، خط و سواد، مردی زد و بندچی سیاست‌باز و بی‌رحم بود. و برای پیشبرد مقاصد خود از هیچ کوششی فروگذار نمی‌کرد. علاقه و نظر او کسب قدرت و بازی با قدرت بود و تا آخر عمر همسری اختیار نکرد.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسئله

پی بردن و شناخت رجال تاریخی که در دوران گذشته برای مدتی نقش سیاسی یا اقتصادی فعالی بازی کرده‌اند قسمتی از پویش علمی است که هر محققى باید به آن بپردازد. یکی از این چهره‌های سیاسی عبدالحسین هژیر است که بررسی کارنامه‌ی سیاسی او موضوع اصلی این پژوهش می‌باشد. هژیر پسر محمد وثوق همایون غلام پیشخدمت در دربار قاجار بود که در تهران زندگی می‌کردند. عبدالحسین هژیر در دوران سلطنت محمدرضا شاه پهلوی در سال ۱۳۲۰ وارد عرصه سیاست شد. هژیر قبل از آن که مقام رئیس‌الوزرائی را کسب کند ابتدا مترجم در وزارت خارجه و سفارت روس بود. و سپس به کمک حمایت تقی‌زاده به وزارت راه رفت و مشاور وی در وزارت دارایی بود. و مدتی نیز مدیرکل وزارت دارایی بود و این تجربه‌ای بود که راه خود را برای رسیدن به عنوان‌های بعدی هموار سازد.

هژیر چهره‌ای محبوب در بین توده مردم و در مجلس نبود و پس از رسیدن به مقام صدراعظمی نیز اعتراضات شدیدی نسبت به وی انجام شد. و علت این بود که وی را سرسپرده انگلیس و عوام آن می‌دانستند اما هژیر فردی بود که با جدیت کامل و علاقه‌ای خاص به امور و کار خود پرداخته است. و همچنین وی مورد حمایت و اعتماد دربار پهلوی نیز بود. اما در اواخر با مداخله در انتخابات شانزدهم مجلس و تشکیل مجلس مؤسسان می‌کوشید تا پله‌های ترقی را با سربلندی طی کند اما بلند پروازی‌های وی به درازا نکشید و وی طی مراسم عزاداری در مسجد سپهسالار هدف گلوله قرار گرفت و کشته شد.

۲-۱ هدف از تحقیق

هدف از نگارش این رساله بررسی کارنامه‌ی سیاسی عبدالحسین هژیر بوده است و همچنین شناسایی و معرفی ابعاد مختلف شخصیت هژیر و روشن شدن رویدادهای اجتماعی و سیاسی و اقتصادی که هژیر در طول مدت فعالیت سیاسی خود در دوران پهلوی اول و دوم در آن نقش داشته است و از بررسی پیشامدهای کم‌ارزش و یا کمتر تاریخ سازد دوری شده است.

۳-۱ سوالات تحقیق

در این تحقیق سوالاتی که مطرح است از جمله:

- ۱- عبدالحسین هژیر چطور و به واسطه چه کسانی به مشاغل مهم و حساس دست پیدا کرد؟
- ۲- آیا هژیر در ثروت اندوزی رضاشاه به او کمک کرد؟
- ۳- ترور هژیر به دست چه کسانی و به چه علتی بود؟

۱-۴ فرضیه‌های تحقیق

- ۱- هژیر بنا بر استعداد و زیرکی خارق‌العاده‌ای که داشت و همچنین خدمات شایسته‌ای که در دوران پهلوی اول انجام داده بود و همچنین به سفارش دوست صمیمی‌اش تقی‌زاده و حمایت اشرف پهلوی توانست به خدمت حکومت پهلوی دربیاید.
- ۲- هژیر بنا بر وظایفی که در دوره‌ی رضاشاه داشت می‌دانست که چه مقدار پول در بانک‌های خارجی دارد و به چه طریقی می‌شود از آنها استفاده کرد. لذا مورد توجه و علاقه‌ی دربار نیز بود.
- ۳- عبدالحسین هژیر گرچه با اعتراض و مخالفت توده‌ی مردم به نخست‌وزیری رسید. و ابتدا دشمنان زیادی داشت اما مهم‌ترین علت قتل هژیر به دست فدائیان اسلام تقلب در انتخابات دوره‌ی شانزدهم مجلس بود.

۱-۵ پیشینه تحقیق

- در باره‌ی موضوع این پایان‌نامه کتاب موجود و مختص به موضوع کتاب: «زندگی سیاسی عبدالحسین هژیر» اثر جعفر مهدی‌نیا است که در سال ۱۳۷۴ به چاپ رسیده است. و همچنین مقالات و نوشته‌های گوناگون در روزنامه‌ها و مجلات نیز مطالبی در باره‌ی هژیر به چاپ رسیده است از جمله مجله‌ی سپید و سیاه، و مجله‌ی خواندنی‌ها است که می‌توان از آنها نام برد.
- ۱- اما کتاب دارای نواقصی نیز هست.
  - ۱- کتاب اشاره‌ای به خاندان هژیر نکرده است.
  - ۲- از نظم منطقی برخوردار نیست و دارای پراکندگی می‌باشد.

۶-۱ روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای بوده و بر اساس بررسی و مطالعه منابع و اسناد نهایتاً با تجزیه و تحلیل اسناد و منابع و مأخذ از طریق مقایسه و سنجش عملکردها و با توجه به نوع موضوع و هدف بوده است.

۷-۱ مشکلات تحقیق

در انجام پژوهش و در روند کارها مشکلات چندی در فراروی نگارنده گردید.

- ۱- عدم دسترسی آسان به اسناد مورد نیاز که به سهولت در اختیار محققان قرار نمی‌دهند.
- ۲- گستردگی دامنه‌ی پژوهش و فراوانی مطالب که نگارنده با آنها مواجه بود.
- ۳- نگارنده با مجموعه‌ای از رخدادهای تاریخی در این دوره مواجه می‌شود که تنها بخشی از آنها می‌توانست خود رساله‌ای جداگانه باشد.

۸-۱ سازماندهی تحقیق

این پایان‌نامه در ۴ فصل نوشته شده که شامل مباحث ذیل می‌باشد:

فصل اول: کلیات تحقیق شامل (مقدمه، بیان مسئله، فرضیه‌های، اهداف تحقیق، پیشینه تحقیق، روش و سازماندهی تحقیق).

فصل دوم: تاریخچه زندگی عبدالحسین هژیر شامل (خاندان، کودکی، دوران تحصیلی، روابط هژیر با مصدق، کاشانی، اشرف، تقی‌زاده، رزم‌آرا، هژیر و تشکیل مجلس مؤسسان، هژیر و انتخابات دوره شانزدهم و ...)

فصل سوم: ویژگی‌های سیاسی اجتماعی هژیر شامل: (دانش سیاسی اقتصادی، احزاب سیاسی دوران هژیر، فعالیت‌های ادبی عبدالحسین هژیر)

فصل چهارم: نتیجه‌گیری، پیشنهادات، اسناد، تصاویر، و منابع و مأخذ.

فصل دوم

تاریخچه زندگی عبدالحسین

هزیر

۲-۱ عبدالحسین هژیر در یک نگاه

در تهران متولد شد. پس از اتمام تحصیلات ابتدایی در همان شهر و برای تحصیلات متوسطه به مدرسه عالی علوم سیاسی وراد شد، با پایان یافتن دوره تحصیلات عالی در ۱۲۹۸ وارد خدمت دولتی شد. این سال از نظر تاریخی ویژگی های بسیار دارد. اوضاع ایران متشنج بود و هر لحظه بیم حادثه ای وجود داشت که در جای خود توضیح داده می شود.

او سفری به آلمان داشت که منجر به اقامت ۹ ماهه اش در آن کشور گردید. سه ماه نیز در انگلستان دوره دید. پس از بازگشت به ریاست بانک کشاورزی و در اندک مدتی به مدیریت کل وزارت دارایی منصوب شد.

۲-۲ مشاغل دولتی

وزیر پیشه و هنر و بازرگانی	در کابینه فروغی (۱۳۲۰)
وزیر پیشه و هنر و وزیر راه	در کابینه علی سهیلی
وزیر پیشه و هنر	در کابینه قوام (۱۳۲۱)
وزیر کشور	در کابینه محمد ساعد
وزیر کشور	در کابینه دوم محمد ساعد
وزیر دارایی	در کابینه ابراهیم حکیمی

۲-۳ وزارت

۱۳۲۷ نخست وزیر شد. اول تیرماه همان سال هیأت وزیران خود را به مجلس معرفی کرد. اما چندی بود با اعتراض اقشار مختلف مردم روبرو شد و نتوانست از مجلس رأی اعتماد بگیرد و کابینه او سقوط کرد. سال بعد (۱۳۲۸) به وزارت دربار منصوب شد. روز ۱۳ آبان ۱۳۲۸ هنگامی که از مجلس روضه خوانی مسجد سپهسالار بیرون می آمد به گلوله مردی ناشناسی مجروح شد و در بیمارستان درگذشت.^۱

۱- کلیه اطلاعات از ریاحی بابک، و بابک حقایق (نظارت و سرپرستی)، دایره المعارف بزرگ زرین، ج ۳، ص ۱۷۳۶

۲-۴ اصل و نسب

پدر او محمد وثوق همایون^۱ از خدمتکاران و غلامان دربار قاجار بود. در تهران متولد شد. خانواده او مثل اغلب خانواده های ایرانی، متدین و مؤمن بودند. حال آنکه نویسنده دیگری نوشته است که او در خانواده بهایی متولد شد^۲. مادر هژیر فاطمه خانم بنا به نوشته پژوهشگران از همسران ناصرالدین شاه بوده پس از قتل شاه (۱۳۱۳ق) به عقد محمد وثوق همایون درآمد. بر ما معلوم شد که چگونه همسر شاه با غلام خدمتکاری از دربار ازدواج کرده و آیا پیش از عقد نیز آشنایی مابین آنان بوده است یا نه؟ شرح حال او آمیخته با ابهام و گاهی عرض و داستان سازی است. خود او شرحی بر حال اجداد و بزرگان فامیل خود نوشته است که خواندنی است. جعفر مهدی نیا، به گونه ای که خاطره ای را از سعید نفیسی نقل کرده باشد می نویسد:

«وقتی که من (استاد سعید نفیسی) در وزارت فلاح و تجارت و فواید عامه آن زمان رئیس اداره فلاح بودم در (اداره ابنیه) آن وزارت خانه مرد متوسطی بود که از جمعه سه مفتش یا به اصطلاح امروز بازرس کارهای ساختمانی دولت بود زیرا که این اداره در ساختمان های دولتی نظارت داشت.

این مرد از درباریان سابق زمان مظفرالدین شاه قاجار بود که گویا در آن دوره سمت (غلام یا پیشخدمت) داشته و به همین جهت وثوق همایون لقب گرفته بود.

پس از مرگ ناصرالدین شاه (حاجیه فاطمه خانم) یکی از زنان بیوه ناصرالدین شاه را به عقد خود در آورده بود و بیشتر به طفیل او در محله (عرب ها) نزدیک (باغچه علی جان) در خانه متوسط کهنه سازی زندگی می کرد که دو دست حیاط داشت که یکی از آنها را نخست به خواهر مهتر من... اجاره داده بود و به همین جهت من بارها به این خانه رفته ام. در همان زمان متوجه شدم که این وثوق همایون پدر (عبدالحسین خان) شاگرد سابق من است که چون نام خانوادگی معمول شد به اسم (عبدالحسین هژیر به میدان آمد).^۳

۱- در سایت مؤسسه مطالعات تاریخی او را فرزند محمد وثوق خلوت نوشته است.

۲- همان سایت.

۳- مهدی نیا، جعفر، نخست وزیران ایران، زندگی سیاسی عبدالحسین هژیر، جلد ۶ ص ۳۶۴

تا اینجا هیچ سخنی از بهایی بودن هژیر یا خانواده او در میان نیست. اما در بحث دیگری که نویسنده از زبان هاشمی حائری^۱ پس از ملاقات با عبدالحسین هژیر داشته است، مطالبی وجود دارد که در همین جا نقل می‌گردد: در همان ملاقات، هژیر گفته بود که «من می‌دانم که مرا متهم می‌کنند که بهایی هستم»^۲ این اعتراف هژیر بیشتر بیانگر اتهامی است که علیه او به کار رفته، و او خود برای رفع اتهام اقدام مؤثری انجام نداده بود. شخص گم‌نامی که نویسنده نخواست یا اجازه نداشته او را معرفی کند به نام ا-ح در پاسخ هاشمی حائری گفته بود:

«عبدالحسین هژیر صحیح یا غلط متهم در دین خود شده و با آنکه مرد هوشمند خالی از فراست نبود کاملاً به همه جهت متوجه نگردید یا غروری که از پشتیبانی دربار برای او حاصل شده بود او را مانع از این توجه شد که بداند وقتی این اتهام (اتهام بی‌دینی) به او چسبید مشکل است رفع آن نمود.»^۳ این نوشته‌ها نیز در حد احتمال و تفکر است، بنابراین دلیل برای بهائیت او به حساب نمی‌آید اما در تاریخ ثبت است که روحانیون زمان با هژیر مخالف بودند.^۴ مطبوعات نیز با او مخالفت داشتند. در حال حاضر فقط برای طرح موضوع یعنی وابستگی یا عدم وابستگی هژیر به فرقه بهائیت مسأله را نوشتیم تا در جای دیگری درباره آن بحث کنیم. هنوز سندی به دست نیامده که اثبات کند محمد وثوق همایون در همان زمان بهایی بوده باشد، مگر این که چرخش دینی، توسط خود هژیر ایجاد شده باشد. حتی بنا به احتمالی و نوشته‌هایی او یک چند پیرو آداب مسیحی شده بود. بنابراین معلوم می‌شود که شایعات در مورد نامبرده کم نبوده اند.

۱- سید علی هاشمی حائری فرزند سید حسن روزنامه نگار، نویسنده، فراماسون و عضو لژ همایون بود. نام او در صفحه ۲۵۱ کتاب فراموشخانه و فراماسونری در ایران نوشته اسماعیل رائین ثبت است.

۲- مهدی نیا، زندگی سیاسی عبدالحسین هژیر، ص ۶۰

۳- همان کتاب، ص ۶

۴- در جای خود از آن بحث خواهیم کرد.